

Θέμα Εισήγησης: Η επισκοπή Βρύσεως κατά τη Βυζαντινή περίοδο

Τσουμάνης Ηλίας

Μεταπτυχιακός φοιτητής

e-mail: htsoumanis@gmail.com

Η επισκοπή Βρύσεως κατά τη Βυζαντινή περίοδο

Η περιοχή της Βρύσεως (σήμερα Pinarhisar) βρίσκεται στην περιοχή των Σαράντα Εκκλησιών της Ανατολικής Θράκης. Απέχει 80 χιλιόμετρα ανατολικά από την Ανδριανούπολη και 27 χιλιόμετρα ανατολικά-νοτιοανατολικά από τις Σαράντα Εκκλησιές.¹

Ονομασία – Ίδρυση

Το όνομα της Βρύσεως εύλογα παραπέμπει στην ύπαρξη πηγών στην ευρύτερη περιοχή. Απαντάται επίσης με το όνομα Πηγές ή Φρούριο πηγών. Την περίοδο της Φραγκοκρατίας στο Βυζάντιο, η περιοχή αναφέρεται συνήθως ως Verissa και συναντάται στις επιστολές του πάπα Ιννοκεντίου Γ' (1198-1216) που αυτός απευθύνει στον αρχιεπίσκοπό της.²

Δεν μαρτυρείται η ίδρυση της Βρύσεως. Επίσης δεν είναι γνωστό πότε πρωτοκατοικείται, ούτε τί μεσολάβησε μέχρι τη στιγμή που αναδείχθηκε σε επισκοπή. Αρχαιολογικά ευρήματα δείχνουν την ύπαρξή της στα χρόνια του Θεοδοσίου Β' (408-450).³ Η Annie Pralong που μελέτησε την ακρόπολη της περιοχής, τον τύπο κατασκευής και τα γενικότερα υπολείμματα από τα αρχαιολογικά ευρήματα εκτιμά την ύπαρξη μόνιμης εγκατάστασης στην περιοχή ήδη από το δεύτερο μισό του 3^{ου} αιώνα.⁴

Ας δούμε τώρα πιο αναλυτικά τα της εκκλησιαστικής ιστορίας της, αρχικά, επισκοπής Βρύσεως. Στα *Τακτικά* εμφανίζεται ως επισκοπή, κατόπιν ως αρχιεπισκοπή και στη συνέχεια ως μητρόπολη. Συγκεκριμένα, τον 8^ο αιώνα αναφέρεται ως υποκειμένη επισκοπή στη Μητρόπολη Ηρακλείας να κατέχει την 5^η

¹Soustal P., «Brysis», στο *Tabula Imperii Byzantini*, t. 6, Thrakien(1991) Wien, Denkschriften der Österreichische Akademie der Wissenschaften, σ. 220.

²Οι σχετικές επιστολές του Ιννοκεντίου (Innocentii III Romani Pontificis Regestorum sive epistolarum) που αφορούν την αρχιεπισκοπή Βρύσεως ή τον προκαθήμενο της, βρίσκονται στο Migne J. P., *Patrologiae cursus completus*, Series Latina και συγκεκριμένα στους τόμους 215 και 216. Βλ. «LXXVII. Episcopo Vericensi et episcopo Panidensi, et cantori Sancti Pauli Constantinopolitani», στο Migne J.P., *Patrologiae cursus completus*, Series Latina, Parisiis 1891, t. CCXV (PL 215), col. 1392D-1395A. «CXIV-CXV. Varissiensis, Thebano et Larissensi archiepiscopis-Archiepiscopo Varissiensis, et episcopo Salimbriensi et decano Sanctae Mariae de Blakerna Constantinopolitano» ο.π., t. CCXVI (PL 216), col. 147BD.

³Kaya H., *The Byzantine Fortresses of Yoguntas, Kecikalesi and Pinarhisar in the Kırklareli region*, Bilkent Univeristy 1997, σ. 89.<<http://repository.bilkent.edu.tr/handle/11693/17930> (26/05/2017)>.

⁴ Pralong A., *Remarques sur les fortifications byzantines de Thrace orientale*, στο *Géographie historique du monde méditerranéen*, Paris 1988, 179-200. Kaya H., *The Byzantine Fortresses...*, Bilkent Univeristy 1997, σ. 97.

θέση μεταξύ των 14 συνολικά επισκοπών της συγκεκριμένης μητρόπολης (Notitia 3).⁵

Στο γνωστό ως *Τακτικόν του Λέοντος του Σοφού* (Notitia 16), η αρχιεπισκοπή πλέον Βρύσεως καταλαμβάνει την 19^η θέση.⁶ Στο *Τακτικόν* του πατριάρχη Νικολάου Α΄, που χρονολογείται τον 10^ο αιώνα, η επισκοπή φέρεται να υπάγεται πλέον στη Μητρόπολη Ανδριανουπόλεως και να κατέχει την 9^η θέση μεταξύ των 11 υποκείμενων επισκοπών της. Την ίδια εποχή πρέπει να τιμήθηκε με τον τίτλο της αρχιεπισκοπής. Η θέση της, ωστόσο, μεταξύ των αρχιεπισκοπών του Οικουμενικού Θρόνου δεν μένει σταθερή. Έτσι, στο *Τακτικόν* του πατριάρχη Νικολάου αναφέρεται στην 24^η θέση, στη Notitia 12 (12^{ος} αιώνας) προβιβάστηκε στην 20^η θέση, ενώ ο Νεΐλος Δοξαπατρής (Notitia 14) στα μέσα του ίδιου αιώνα την αναφέρει στην 23^η θέση.⁷ Στη Notitia 15 (13^{ος} αιώνας), η Βρύση κατέχει την 14^η θέση στην τάξη των αρχιεπισκοπών.⁸

Επί πατριάρχη Λουκά Χρυσοβέργη (1156-1169) μαρτυρείται το εξής εξαιρετικά ενδιαφέρον γεγονός για την ιστορία της επισκοπής, που εξετάζουμε, και αφορά στην ύπαρξη αρχιεπισκοπής μικράς Βρύσεως και επισκοπής μεγάλης Βρύσεως και τη μεταξύ τους διένεξη σχετικά με μία ενορία.⁹ Μέχρι στιγμής δεν έχουν εντοπιστεί πηγές που να μαρτυρούν τη διάσπαση της μέχρι τότε αρχιεπισκοπής Βρύσεως. Επίσης, ανάλογη αναφορά δεν εντοπίστηκε και στην κατοπινή της πορεία. Συνεπώς, οι λόγοι καθώς και η στιγμή που μπορεί να συνέβη, δεν είναι εύκολο να προσεγγιστούν.

Κατά την περίοδο της Φραγκοκρατίας οι διαθέσιμες πληροφορίες κάνουν λόγο για (λατίνο) αρχιεπίσκοπο Verissiensis (Βέρισσας=Βρύσης). Υποκείμενες στην αρχιεπισκοπή εμφανίζονται οι επισκοπές Ρουσίου (Russoniensem), Άπρου (Aprenssem) και Κυψελλών (Kypsalensum).¹⁰

Τον Δεκέμβριο του 1323 με αυτοκρατορικό διάταγμα¹¹ του Ανδρονίκου Β΄ Παλαιολόγου (1282-1328) η αρχιεπισκοπή Βρύσεως ανυψώθηκε σε μητρόπολη. Η Notitia 17, η οποία αποτελεί την έκθεση του Ανδρονίκου Παλαιολόγου, δίνει την πληροφορία πως η Βρύσις τιμήθηκε από τον αυτοκράτορα και ανήλθε στην τάξη των μητροπόλεων.¹²

Επίσης από την μέχρι τώρα έρευνα δεν φαίνεται να έχουν διασωθεί ονόματα μονών, ναών και άλλων εκκλησιαστικών οικημάτων.

Επισκοπικός κατάλογος

Η πρώτη μνεία που έχουμε για την ύπαρξη της επισκοπής, αλλά και για προκαθήμενό της, υπάρχει στα Πρακτικά της Ζ΄ Οικουμενικής Συνόδου (Νίκαια,

⁵Darrouzès J., *Notitiae episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae. Texte critique, introduction et notes*, Paris 1981, σ. 234.

⁶Ο.π., σ. 389.

⁷Ο.π., σσ. 273, 286, 351, 377.

⁸Ο.π., σ. 384.

⁹«Περὶ τοῦ μὴ βλάπτεσθαι ἑ κλησίαν δειαλυτέω(sic) ἑ πiscoπou», στο Mansi J. D., *Sacrorum Consiliorum nova et amplissima collectio*, vol. 22, Venetiis 1778, col. 16F.

¹⁰Fedalto G., *La Chiesa Latina in Oriente*, vol. II, *Hierarchia Latina Orientalis*, Verona 1976, p. 282, [Studi Religiosi/3]

¹¹«LIII. decembri ind. VII. Imperator archiepiscopatum Bryseos erigit in metropolim», στο Miklosich F.-Müller I., *Acta et diplomata graeca medi aevi sacra et profana. Acta Patriarchatus Constantinopolitani*, vol. I MCCCXV-MCCCCII, pp. 96-97.

¹²Darrouzès J., *έργ. μν.*, σ. 402.

787). Ο τότε επίσκοπος της Ιωάννης συγκαταλέγεται μεταξύ των παρόντων στην πρώτη συνεδρίαση της Συνόδου και αναφέρεται μετά τον επίσκοπο Χαλκίδος Σισσίνιο και πριν τον Λυζικού Βενιαμίν και υπογράφει τα πρακτικά της.¹³

Ο αρχιεπίσκοπος Νικήτας έλαβε μέρος στη σύνοδο της Κωνσταντινουπόλεως το 879 επί δευτέρας πατριαρχίας του Φωτίου Α΄. Στα πρακτικά της συνόδου αναφέρεται μετά τον Αχειλά Νακωλείας και πριν τον Φίλιππο Μεσσήνης.¹⁴

Ο αρχιεπίσκοπος Στέφανος (900-909) αναφέρεται στον Βίο της αγίας Μαρίας της Νέας, που καταγόταν από τη Βιζύη της Θράκης, όπου, μεταξύ άλλων, εξιστορείται η θεραπεία δαιμονισμένης γυναίκας με το όνομα Ζωή από το θαυματουργό λείψανο της αγίας. Ύστερα από το γεγονός ο αρχιεπίσκοπος υποστήριξε την αλήθεια του θαύματος και απέρριψε τις όποιες αμφιβολίες υπήρχαν από μερίδα μοναχών σύμφωνα πάντα με τον βίο της αγίας.¹⁵

Ο αρχιεπίσκοπος Λέων, τον Νοέμβριο του 1027, επί πατριαρχίας Αλεξίου Στουδίτου(1025-1043) έλαβε μέρος σε σύνοδο, στην Κωνσταντινούπολη, που αφορούσε τις δωρεές που λάμβαναν οι μονές, καθώς και διάφορες άλλες εκκλησιαστικές υποθέσεις μητροπόλεων, αρχιεπισκοπών και επισκοπών της δικαιοδοσίας του Πατριαρχείου. Στις υπογραφές των πρακτικών της συνόδου ο Λέων υπογράφει μετά τον Στρατήγιο Άπρου και πριν τον Πέτρο Κυψελλών.¹⁶

Το 1072 αρχιεπίσκοπος Βρύσεως είναι ο Ιωάννης επί πατριάρχειας του Ιωάννη Η΄ του Ξιφιλίνου (1063-1075). Τον Μάρτιο του ίδιου έτους στο ευκτήριο του αγίου Αλεξίου στην Κωνσταντινούπολη, ο Ιωάννης παρευρέθηκε σε σύνοδο, με θέμα την πλήρωση των χηρευουσών επισκοπών του οικουμενικού θρόνου. Σε σύνολο 41 ιεραρχών, που συμμετείχαν στη σύνοδο, ο Ιωάννης καταγράφεται 35^{ος}, πριν τον Κωνσταντίνο Λευκάδος και κατόπιν του Γεωργίου Μεσσήνης.¹⁷

Στις 20 Μαρτίου 1082 ανώνυμος αρχιεπίσκοπος Βρύσεως παρίσταται στη σύνοδο που λαμβάνει χώρα στο ευκτήριο του αγίου Αλεξίου, στα πατριαρχικά κατηχομενεία, επί πατριαρχίας Ευστρατίου(1081-1084). Θέμα της συνόδου ήταν η καταδίκη ή μη του Ιωάννη Ιταλού.¹⁸

Ο αρχιεπίσκοπος Βρύσεως Κωνσταντίνος(Απρίλιος 1166-Φεβρουάριος 1170) παρίσταται στη σύνοδο που πραγματοποιήθηκε (μεταξύ των ετών 1166-1167) υπό τον τότε πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Λουκά Χρυσοβέργη(1156-1169) και στη σειρά των υπογραφών τοποθετείται προτελευταίος, ύστερα από τον Κυψελλών Ιωάννη και πριν τον Γοθθίας Κωνσταντίνο. Αναφέρεται ακόμη η παρουσία του, αργότερα,στις 30 Ιανουαρίου του 1170,όπου συμμετέχει σε σύνοδο που έλαβε χώρα

¹³«Υπόμνημα τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου τό δεύτερον. Πράξις πρώτη καί δεύτερα», στο MansiJ. D., *ἔργ. μν.*, vol. 12, Florentiae 1766, col. 995B, 1099C.

¹⁴«Πρακτικά τῆς ἁγίας συνόδου συγκροτηθείσης ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπό Φωτίου τοῦ ἀγιωτάτου καί οἰκουμενικοῦ πατριάρχου, ἐπί ἐνόσει τῆς Τοῦ Θεοῦ ἁγίας καί ἀποστολικῆς ἐκκλησίας», στο *ο.π.*, 17, Venetiis 1772, col. 373C.

¹⁵«Βίος καί πολιτεία καί μερική θαυμάτων διήγησις τῆς μακαρίας καί ἀοιδίμου Μαρίας τῆς νέας» στο *Acta Sanctorum Novembris*, vol. 4, Bruxellis 1925, col. 692A-705E. Περισσότερα για τον βίο της αγίας: βλ. Talbot A-M., *Holy Women of Byzantium: Ten Saint's Lives in English Translation*, Washington 1996, *Dumbarton Oaks Papers*, pp. 239-289.

¹⁶«Ἰσον ὑπομνήματος ἐναποθετιμένου τῷ ἐν Κωνσταντινουπόλει εὐαγεῖ χαρτοφυλακεῖῳ, του πατριάρχου κυρίου Ἀλεξίου, περί τῶν διά δωρεᾶς λαμβανόντων μοναστήρια, καί περί τινων ἄλλων ἀναγκαίων ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων, ταῖς ἐν μητροπόλεσι, ταῖς ἀρχιεπισκοπαῖς, ταῖς ἐπισκοπαῖς ἀνηκουσῶν», στο MansiJ. D., *ἔργ. μν.*, vol. 19, Venetiis 1774, col. 461D-468B.

¹⁷Oikonomidés N. A., «Un décret synodal inédit du patriarche Jean VIII Xiphilin concernant l' election et l' ordination des évêques», *Revue des etudes byzantines*, t. 18 (1960), pp. 55-78.

¹⁸«Délibération synodale touchant la même affaire (N.925)», στο Grumel V., *Les Regestes des Actes du Patriarcat de Constantinople, 1: Les Actes des Patriarches*, Institut français d'études byzantines, 1977, p. 34.

στην Κωνσταντινούπολη επί πατριαρχίας Μιχαήλ Γ΄(1170-1177). Το θέμα της συνόδου ήταν η καθαίρεση ή μη του μητροπολίτη Κερκύρας Κωνσταντίνου. Επίσης υπογράφει την όγδοη πράξη της συνόδου, που έγινε σχετικά με το «ὁ πατήρ μείζων μου ἔστί» ὕστερα από τον Μεσσήνης Νικήτα και πριν τον Λήμνου Θεόδωρο.¹⁹

Μαρτυρούνται και λατινοί αρχιερείς, κατά τη διάρκεια της Φραγκοκρατίας. Από τις επιστολές του πάπα Ιννοκεντίου Γ΄ πληροφορούμαστε, όπως είπαμε, την ύπαρξη Λατίνου αρχιεπισκόπου στην αρχιεπισκοπή Βρύσεως. Αναφέρεται ο αρχιεπίσκοπος Guarinus ή Garino, ο οποίος άσκησε τα καθήκοντά του από τον Μάρτιο του 1207 έως και τον Μάρτιο του 1210. Ο G. Fedalto αναφέρει την ύπαρξη δύο ακόμη προκαθημένων, ανάμεσα στα έτη 1210-1213, των οποίων τα ονόματα δεν έχουν διασωθεί.²⁰ Ορθόδοξος προκαθήμενος στην περιοχή αυτή δεν φαίνεται να υπάρχει το διάστημα αυτό.

Ύστερα από τη λήξη της Λατινικής κυριαρχίας στο Βυζάντιο, για μισό αιώνα δεν μαρτυρείται η ύπαρξη προκαθημένου στην εκκλησιαστική περιφέρεια της Βρύσεως. Το 1264 αρχιεπίσκοπος Βρύσεως είναι ο Ιωάννης, του οποίου η ύπαρξη επαληθεύεται από τον Γεώργιο Παχυμέρη. Συγκεκριμένα αναφέρεται να παρίσταται σε σύνοδο, που συγκλήθηκε με πρωτοβουλία του αυτοκράτορα Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγου(1259-1282) με σκοπό την καθαίρεση του πατριάρχη Αρσενίου Αυτωρειανού(1261-1265). Στη σύνοδο παρευρέθησαν για το θέμα αυτό μεταξύ άλλων ο Ποντοηρακλείας Θεόδωρος και ο Ευχαΐτων Γρηγόριος.²¹

Από το 1315 έως και τον Αύγουστο του 1347 προκαθήμενος της αρχιεπισκοπής αρχικά και κατόπιν μητροπόλης Βρύσεως φαίνεται να είναι ο Γεράσιμος. Τον Δεκέμβριο του 1323 η αρχιεπισκοπή, όπως είπαμε, θα ανέλθει στην τάξη των μητροπόλεων με διάταγμα του Ανδρονίκου Β΄ Παλαιολόγου(1282-1328). Το γεγονός της ανέλιξης της αρχιεπισκοπής σε μητρόπολη επιβεβαιώνει και ο πατριάρχης Ησαΐας (1323-1334), σε συνοδικό του γράμμα την ίδια ακριβώς περίοδο. Τον Σεπτέμβριο του επόμενου έτους, νέα συνοδική πράξη μάς πληροφορεί για το ετήσιο καθήκον της υποκειμένης στον οικουμενικό θρόνο μητροπόλης, που ανερχόταν στα 50 υπέρπυρα.²²

Από το καλοκαίρι του 1332 έως και αυτό του 1337 η μητρόπολη δόθηκε κατ' επίδοσιν στον Ματθαίο Εφέσου, όπως φαίνεται από ανεπίγραφη επιστολή που απευθύνει ο Ματθαίος, πιθανώς στον φίλο του Μιχαήλ Γαβρά. Από άλλη επιστολή, παραλήπτης της οποίας είναι ο μέγας χαρτοφύλακας του πατριαρχείου, ο Ματθαίος μάς πληροφορεί για την δυσφορία των κατοίκων σχετικά με την επίδοση της μητροπόλεως σε αυτόν.²³

Ο Θεοδώρητος αναφέρεται ως μητροπολίτης Βρύσεως ανάμεσα στα έτη 1366 και 1368. Συγκεκριμένα, υπάρχει επιστολή του Μιχαήλ Αστρά του Συναδηνού, που πραγματεύεται την υπόθεση της κτηματικής περιουσίας μοναστηριού με έδρα τον Μούδρο της Λήμνου, τον Οκτώβριο του 1366. Ο Θεοδώρητος μαζί με τον Θεοφάνη

¹⁹ Petit L., «Documents inédits sur le concile de 1166 et ses derniers adversaries», *Vizantijskij Vremennik*, vol. 11 (1904), pp. 480, 486, 489. «Σύνοδος περί τοῦ ρητού, ὃ τι ὁ πατήρ μείζων μου ἔστί. Πράξις η΄», στο Migne J. P., *Patrologiae cursus completes. Series Graeca*, Parisiis 1887, col. 276D, 281B.

²⁰Fedalto G., *ἐργ.μν.*, vol. II, in: Hierarchia Latina Orientalis, Verona 1976, p. 282.

²¹Γεώργιος Παχυμέρης, *Μιχαήλ Παλαιολόγος*, στο Bekker I., «Georgii Pachymeris De Michaele et Andronico Palaeologis», vol. 1, *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*, 36, Bonnae 1835, col. 264D-268B.

²²«Synodus sancit a metropolitibus et archiepiscopatibus patriarchae pendenda esse annua tributa», στο Miklosich F.-Müller., *ἐργ.μν.*, vol. 1. αρ. εγγράφου LX. [6833-1324] septembri ind VIII , 126-129.

²³Κουρούσης Σ., *Μανουήλ Γαβαλάς είτα Ματθαίος μητροπολίτης Εφέσου (1271/2-1355/60)*, Αθήνα 1972, (ιδι. διατριβή), σσ. 255, 271-274, 278.

Νικαίας αλλά και τον Θεοδώρητο Εφέσου υπογράφει το γράμμα αυτό ως: «*Ὁ ταπεινός μητροπολίτης Βρύσεως Θεοδώρητος*». Επίσης, δύο χρόνια αργότερα λαμβάνει μέρος στην πατριαρχική σύνοδο του 1368 επί πατριαρχίας Φιλοθέου Κόκκινου με σκοπό την καταδίκη του ιερομονάχου Προχώρου Κυδώνη και υπογράφει τον τόμο της συνόδου. Ο Πρόχωρος είχε αποδεχθεί τις απόψεις του Βαρλαάμ και του Ακινδύνου και διέδιδε τις απόψεις αυτές με τη διδασκαλία του. Και εδώ ο Θεοδώρητος υπογράφει ως ο ταπεινός μητροπολίτης Βρύσεως.²⁴

Επίλογος

Η παρούσα έρευνα πραγματεύεται τα της επισκοπής Βρύσεως μέχρι την περίοδο που αρχίζει η κυριαρχία της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Η ύπαρξη της επισκοπής δεν μαρτυρείται κατά τη διάρκεια της περιόδου αυτής από τη μέχρι τώρα βιβλιογραφία. Η έρευνα που γίνεται, ακολουθεί μια συγκεκριμένη δομή. Η δομή αυτή αρχίζει από την ιστορική ανασκόπηση της εκκλησιαστικής κοινότητας Βρύσεως, προχωρά στην παρουσία αυτής στα τακτικά και τέλος αναφέρεται στον επισκοπικό κατάλογο αυτής μέχρι και τη διάλυση της περιφέρειας αυτής.

²⁴«18. Ἀποδοτικόν, προσκυρωτικόν καὶ ἁποκαταστατικόν ταβουλαρικόν γράμμα Μιχαήλ Ἀστρᾶ τοῦ Συναδηνοῦ, ἐπί τῶν ἐν Μοῦδρῳ τῆς Λήμνου κτημάτων τῆς μονῆς. Ὀκτώβριος τοῦ ἔτους (6875) 1366, ἰ. νδ. ε'.» Γούδας Μ., *Βυζαντινά έγγραφα της ἐν Ἄθῳ ἱεράς μονῆς Βατοπεδίου*, Επετηρίς εταιρείας Βυζαντινῶν σπουδῶν, ἔτος Γ', Ἀθήνα 1927, σσ. 246-248. «Π. Τόμος Συνοδικός κατὰ Προχώρου ἱερομονάχου τοῦ Κυδώνη τοῦ φρονήσαντος τὰ Βαρλαάμ καὶ Ἀκινδύνου», στο Migne J. P., *έργ.μν.*, Parisiis 1865, t.151, col. 694, 715C.